

**Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

Tézisek

Balogh Ádám

**A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban
1897–1912**

c. doktori értekezéséhez

**Szeged
2006**

I. A kutatás célja, felhasznált források

A Balkán-félsziget nemzeti mozgalmainak kialakulásáról, és a független nemzetállamok létrejöttéről több alapos elemzés is napvilágot látott, de a félszigeten élő nemzetek elmúlt bő kétszáz évének nemzetfejlődési sajátosságainak, és egymáshoz fűződő kapcsolatainak részletekbe menő feltárása még a mai napig várat magára. Különösen igaz ez Görögország esetében, hiszen a görög szabadságharc győzelmétől a Balkán-háborúk kitöréséig eltelt kb. 80 év hazánkban szinte nem is kutatott terület. *A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban 1897–1912* címet viselő dolgozatunk a görög nemzetépítés egyik legfontosabb időszakát elemzi, amikor Athén a görög politikai és kulturális egység helyreállítását próbálta megvalósítani. A görög külpolitikai törekvések részletes vizsgálata sok új eredményt hozhat, melyek a korszak politikai viszonyainak a jobb megértését is elősegíthetik nem csak Görögország és az Oszmán Birodalom, de szélesebb értelemben az egész Balkán-félsziget relációjában.

Az 1897-től 1912-ig tartó másfél évtizedre nem önkényesen esett a választásunk, ez az időszak a görög historiográfián belül is külön kutatási egység (és korszak is egyben) a nemzetfejlődésben betöltött speciális szerepének köszönhetően. Ez a korszak az Oszmán Birodalomtól elszenvedett megalázó vereséggel vette kezdetét, és a győztes Balkán-szövetség megalakulásával zárult le. A görög nemzetépítés szempontjából kulcsfontosságú időszak felöleli a Macedón Harc korát, mikor is görög félkatonai (és katonai) szervezetek próbálták meg az athéni külügyminisztérium támogatásával a görög érdekszférát kiterjeszteni egész Égei-Macedónia területére, és a határok kiterjesztésével egyesíteni a görögöséget. Az első Balkán-háború kitörésével új szakasz kezdődött el a görög külpolitika, de a görög nemzeti fejlődés egészét tekintve is, mely időszakot az ország katonai és politikai erejének realitása (és nemzetközi politikában betöltött szerepe), valamint a túlzott elvárások és nemzeti vágyak megvalósításának lehetősége közti ellentmondás jellemez, egészen 1923-ig. A görög külpolitika vizsgálata azért is lehet érdekes az általunk választott másfél évtizedben, mert ekkor nem jellemző a nagyhatalmak közvetlen beavatkozása Athén politikájába (szemben például a függetlenség kivívását követő évtizedekkel, vagy az 1916-tól 1923-ig tartó periódussal), és a külkapcsolatok kialakításában a szomszédos országokhoz fűződő viszony volt végig a domináns. (Eltekintve egy-egy „kitörési kísérlettől”, mikor Görögország külpolitikai elszigeteltségéből egy nagyhatalmi egyezmény megkötésével próbált szabadulni – igaz, sikertelenül.)

Görögország újkori történetének bemutatására magyar nyelven eddig nem sok szerző vállalkozott, a görög nemzetépítés folyamatával, és a görög nemzeti identitás kérdéseivel pedig még a Görögország-monográfiák sem foglalkoztak részletesen, holott a félsziget elmúlt kétszáz évének történetében ezek a fogalmak (nemzeti identitás, nemzetépítés, nacionalizmus, stb.) meghatározó szerepet játszottak. (Ráadásul a 20. század végén újra jelentkező nacionalista, és nemzeti identitás-kereső törekvések alaposabb megértéséhez is hozzájárulhat ezek ismerete.) Ezért is gondoltuk úgy, hogy a görög történetírás homlokterében lévő téma megírására vállalkozunk a görög nemzetegyesítés folyamatának egyik fontos szakaszát megvizsgálva, mely a magyar történetírásban eszmetörténeti szempontból is szolgálhat újdonsággal.

Dolgozatunk elkészítését a magyarországi könyvtárakban folytatott munka mellett görögországi kutatómunka is kiegészítette, melynek során felhasználtuk a Thesszaloniki Arisztotelész Egyetem könyvtárának, a Balkán Intézet kutatóközpontjának, valamint az Athéni Kapodisztriász Egyetemnek és a Gennadiosz Könyvtárnak és Levéltárnak a forráskiadványait és feldolgozásait is. Az 1990-es években szisztematikus forráskiadás indult el Görögországban, melynek keretében mind levéltári források (követjelentések, konzuli levelezések), mind pedig korabeli naplók és emlékiratok kiadásra kerültek, elsősorban a már említett Macedón Harc időszakából, de napvilágot láttak a korszak nemzeti gondolkozásához és nemzetegyesítési elképzeléseivel kapcsolódó munkák is. (Természetesen már korábban is jelentek meg a korszak nemzeti mozgalmaiban jelentős szerepet játszó politikusoknak és katonatiszteknek a naplói és visszaemlékezései – pl. Panagiotisz Dagklisz tábornoknak, vagy Szuliotisz-Nikolaidisznak –, melyeket fel is használtunk munkák során. Szintén alapmunkaként támaszkodtunk az 1996 és 1998 között három kötetben megjelentetett a Macedón Harcra vonatkozó, 1903–1908 közötti külügyminisztériumi iratokat és konzuli jelentéseket tartalmazó kiadványra. Az 1990-es években kezdték el kiadni a 20. század elejének legjelentősebb görög politikai gondolkodójának, az állam és a nemzet kapcsolatával foglalkozó Jon Dragumisznak az összes írását is.) Az elmúlt 15 évben nemcsak forráskiadványok, hanem a témával foglalkozó tanulmányok és monográfiák tucatjai is megjelentek, ami az 1991. szeptember 8-i népszavazás után függetlenedő Macedón Köztársaság és Görögország között kialakult névhasználati vita „ösztönző erejével” is magyarázható. Ezért csak tárgyilagos, levéltári anyagokra támaszkodó munkákat, és korabeli naplókat használtunk fel, megpróbálva kiküszöbölni a görög nacionalizmus esetleges utólagos torzításait. Dolgozatunkban a témában megjelent alapműnek számító monográfiákat és tanulmányokat is felhasználtunk, melyek közül a legjelentősebb munkák Douglas Dakin és

Thanosz Veremisz alapkutatásokon nyugvó írásai. (A legalaposabb és minden szempontból tudományos igényű, tárgyilagosan megírt monográfia a Macedón Harc időszakáról: Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*. Museum of Macedonian Struggle, Thessaloniki, 1966. A nemzetépítés időszakáról pedig Veremis, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*. Athén, 1990; és Βερεμισ, Θανος: *Εθνικη ταυτοτητα και εθνικισμος στην νεοτερη Ελλαδα*. Μορφωτικο Ιδρυμα Εθνικης Τραπεζης, Αθηνα, 1997. – Veremis, Thanos: *Nemzeti identitás és nacionalizmus az újkori Görögországban*. Morfotiko Idrima Ethnikisz Trapezisz, Athén, 1997.)

Külön meg kell említeni Dimitrisz Kiciki munkásságát, aki a görög történetírásán belül külön irányzatnak volt a kidolgozója és meghonosítója: a görögök és törökök összehasonlító szempontú vizsgálatának. Ez a módszer, a két nemzet (és állam) történetének párhuzamos elemzésével próbálja megrajzolni a kapcsolattörténeten kívül a legfontosabb (egymásra is ható) 19–20. századi folyamatokat. Kiciki az 1970-es évek elején kezdte el kutatásait, ami meghatározó hatású volt a modern görög historiográfiára. Legfontosabb a témában írt monográfiája (mely azonban csak az első kötete összehasonlító vizsgálati eredményeinek): Κιτσικι, Διμιτρη: *Συγκριτικη Ιστορια Ελλαδας και Τουρκια στο 20το Αιωνα*. Εστια, Αθηνα, 1978. (Kiciki, Dimitri: *Görögország és Törökország összehasonlító története a 20. században*. Esztia, Athén, 1978.) Ezt a megközelítést mi is megpróbáltuk alkalmazni dolgozatunkban, hogy ezzel is árnyaljuk a görög nemzeti törekvések hátterét, és hogy minél teljesebb képet festhessünk a korszak balkáni államai közötti összetett viszonyrendszeréről.

Az előbb említettek miatt célunk nem a görög levéltárak még nyomtatásban meg nem jelent anyagainak a feldolgozása volt, hanem a görög történetírás eredményeinek bemutatása, és a már közölt dokumentumok felhasználásával a jelzett időszak főbb görög külpolitikai tendenciáinak, törekvéseinek és a nemzeti mozgalomnak az elemzése, tehát összefoglaló munka elkészítése. Arra vállalkoztunk tehát, hogy a görög politikai gondolkodásban (és külpolitikában) végbemenő változásokat, a görög nemzet egységének megvalósítására irányuló különböző elméleteket, és azok megvalósítási kísérleteit mutatassuk be.

II. Az értekezés szerkezeti felépítése

Dolgozatunk szerkezetileg hat nagyobb fejezetre tagolódik, amik további alfejezetekből állnak. Ezek közül az első, a második és az ötödik fejezet elsősorban eszmetörténeti áttekintés, míg a többi politikatörténeti elemzés.

Az első nagyobb egység a 19. századi görög nemzetfejlődés sajátosságait mutatja be, elsősorban a vizsgált korszak szempontjából is fontos körülményekre és tényezőkre fókuszálva, mint például a görög nemzettudat alakulásának kérdése, vagy az egységes külpolitikai orientáció kialakításának a problematikája. A görög függetlenség kivívása és a Görög Királyság magalakulása (1832) csak a hosszú ideig tartó szabadságharcot zárta le, de nem a nemzetállam kialakításának folyamatát. Az újonnan létrejött államalakulat komoly problémákkal kellett hogy szembenézzon, mind gazdasági, mind politikai, mind pedig társadalmi téren. Azt vizsgáltuk meg, hogy az új görög állam hogyan próbálta meg ezeket a nehézségeket orvosolni, és milyen eredménnyel sikerült ezt megvalósítania.

A 19. századi görög állam egyik fő feladata a nemzeti identitás erősítése volt, mind a határain belül élő (görög és nem görög anyanyelvű) népesség körében, mind pedig az oszmán területen élő görögséget illetően. A nemzeti identitás megerősítésének egyik meghatározó eszköze az oktatás volt. 1837-ben Athénban megalakult a Kapodisztriász Nemzeti Egyetem, ahová nemcsak az ország területéről érkeztek diákok, hanem nagy számban fogadott török területről származó görög fiatalokat is. Ők alapos görög nemzetformáló és identitást erősítő képzésben vettek részt Athénban, míg ezzel párhuzamosan görög tanárok utaztak török területre, hogy az ottani görögöket oktassák, tanítsák. A görög nemzeti öntudat megerősítésével egyidejűleg szükségessé vált egy olyan külpolitikai program megfogalmazása, amely felvállalta az idegen fennhatóság alatt élő görögség támogatásának a programját. Ez lett a Megali Idea (Nagy Eszme), ami az összes görög egy nagy államba integrálását kívánta megvalósítani történelmi és nyelvi jogokra hivatkozva. A Nagy Eszme első megfogalmazásától kezdve (1844-től) egészen a görög–török lakosságcsere-egyezmény aláírásáig (1923-ig) a görög külpolitika elsőszerű törekvése lett, és sokáig egy görög politikus sem merte megkérdőjelezni jogosultságát. Ennek a történelmi megalapozásához kezdtek el használni a görögök egy régi-új nemzetfogalmat, a hellént. A görög területeknek (és a nemzeti öntudatnak) a kiterjesztéséhez ugyanis ez tűnt a legmegfelelőbbnek, és a kontinuitás hangsúlyozására a legalkalmasabbnak, hiszen az ókori Hellász lakosai, valamint a 19. század görögjei közötti leszármazottsági viszonyt „bizonyította”. Megállapítható, hogy a 19. század végére hangsúlyeltolódás következett be a „görögség” jelentésében, és már nem az oszmán idősakra jellemző ortodox keresztény szinonimája volt, hanem sokkal inkább az

ókori görög etnikum leszármazottjainak összességét jelentette, és vált a modern görög nemzet alapjává.

Munkánk második fejezete a föderalizmus eszméjének megjelenését követi nyomon a görög politikai gondolkodásban. Egyrészt tágabb, Balkán-félszigeti viszonylatban, másrészt szűkebb, csak a görög és török nemzetet érintő kontextusban, a görög–török együttműködés elméleti megalapozottságú gyökereit is megvizsgálva. Rigasz Velesztinlisz volt az első, az egész Balkán-félszigetre kiterjedő összefogást szorgalmazó gondolkodó. Ő volt az, aki a francia forradalom alapelveit először próbálta meg a Balkán viszonylatában alkalmazni, és egy külön alkotmány-tervezetet dolgozott ki az összes balkáni nemzet egyesítésére. Rigasz kísérlete azért is érdekes, mert tervezett forradalmának egyes jellemzőivel találkozni fogunk az 1908-as ifjútörök mozgalomnál is. Köztársasága az egyenlőségen alapult volna, a Balkán összes nemzetének részvételével, ezért a balkáni föderációs tervezetek és elképzelések előfutárának lehet tekinteni. A görögök domináns szerepet játszottak volna köztársaságában, ám ez magyarázható a görög nyelv abban az időben betöltött fontos szerepével, hiszen az ortodox szertartások és az oktatás nyelve görög volt, és közvetítő nyelvként még a kereskedelemben is ezt használták.

Rigasz Velesztinlisz tervezetében keveredtek a Bizánci Birodalomból és a felvilágosodásból eredő legitimációs eszmék és gondolatok. Merített a klasszikus görögség ideáljából, a bizánci tradíciókból és a modern, nyugati forradalmi eszmékből. Munkája ennek ellenére eredeti, hiszen modern elemeket hozott a balkáni politikai gondolkodásba, és ösztönzőleg hatott sokakra: száz éven keresztül alkotmánytervezete minta lesz, és egészen a 20. század elejéig visszatérő gondolat a balkáni összefogás egy soknemzetiségű állam létrehozásával, melynek utolsó megjelenése az ifjútörök forradalom idejére tehető. A 19. századi görög politikai gondolkodóknál megjelenő államszövetség elképzelése bár végig jelen volt a század folyamán, valós támogatottsága és a nemzeti politikában betöltött szerepe meg sem tudta közelíteni a Nagy Eszme népszerűségét.

Az államszövetség létrehozásának ötlete nem elszigetelt jelenség a 19. században, Közép-Európa szinte minden nemzete megfogalmazott hasonló elképzelést, természetesen saját speciális politikai és földrajzi viszonyaira alkalmazva. A 19. századi politikai gondolkodás vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kor államfelfogásai csak a nagy kiterjedésű államokat tartották életképesnek. Ezzel is magyarázható a kor számos föderációs elképzelése, ami nem csak az állam megfelelő földrajzi kiterjedését szavatolná, hanem a nemzetek önállóságát és önrendelkezését is. Ez azt is jelenti, hogy a föderaliztikus elképzelés is ugyanarra a problémára keresett megoldást, mint a Nagy Eszme: hogy hogyan lehetne a

görögséget egy nagy területű államba egyesíteni úgy, hogy azon belül vezető szerepet tölthessen be.

Munkánk harmadik tematikus egysége a 20. század elején Macedóniában kibontakozó küzdelemmel foglalkozik: a társadalmi, vallási és etnikai ellentétek miatt kirobbant véres konfliktus-sorozattal, amelybe már a görög állam is bekapcsolódott. Elsősorban a görög kormány szerepét vizsgáljuk meg a nemzeti ellenállás megszervezésében, és azt, hogy milyen hivatalos (vagy félhivatalos) szervezetek alakultak meg a görögök érdekeinek védelmére. A terület rendkívül heterogén nyelvi, nemzetiségi és vallási összetétele, valamint a nemzeti-kulturális fejlődés megkésettisége (például Görögországhoz vagy Szerbiához képest) azt jelentette, hogy az itt élő népesség nagy része még a 20. század elején is a modern nacionalizmust megelőző fogalomrendszerben gondolkodott. Ők még mindig az Oszmán Birodalom által megszilárdított vallási kategóriák szerint tettek különbséget (ortodoxok és muzulmánok között), nem pedig nyelvi vagy származásbeli kritériumok alapján.

A 19. század végétől kibontakozó bolgár és görög nemzeti törekvések ütközőpontjában lévő Macedóniában egyre erőszakosabban próbálták meggyőzni az ott élő ortodoxokat „nemzetiségükről”. Ez a tevékenység 1904-re már fegyveres jelleget öltött, katonai és félkatonai csoportok tartották rettegésben a lakosságot. Ebbe a küzdelembe bekapcsolódott a görög kormány is, és a területen élő görögök védelmében titokban katonai alakulatokat kezdett el küldeni Macedóniába. A bolgárokkal szembeni küzdelem központjává a thesszaloniki görög főkonzulátus vált, görög származású tisztek érkeztek ide fedőnevekkel, és innen irányították a macedóniai görög ellenállást. Mivel a török hatóságok nem engedélyezték a nemzeti aktivitást (egyre szigorúbb ellenőrzést vezettek be), szükség volt a konzulátusoktól (és így a görög kormánytól) legalább látszólagosan független szervezet létrehozására, mely nem hivatalosan folytathatná az elkezdett munkát: a bolgárok elleni küzdelmet. Ez a Thesszaloniki Szervezet lett, ami két év alatt (1906–1908) nagyon komoly sikereket ért el a városban és közvetlen környékén. Nemcsak a görög nemzetet sikerült kikökkentenie passzivitásából, hanem a bolgár mozgalmat is háttérbe szorította. A Macedón Harc véres időszaka 1908-ban zárult le az ifjútörök forradalom sikerével, és az oszmán alkotmány bevezetésével, mely garanciát nyújtott a vallási kisebbségeknek.

Ezzel új szakasz vette kezdetét a görög külpolitikában is, ami a negyedik fejezet során kerül tárgyalásra. Az ifjútörök forradalom sikere, és az alkotmány bevezetése jelentősen módosította a görög nemzeti mozgalmat és a hivatalos görög külpolitika irányultságát is. A fejezetben nemcsak a török reformmozgalmat és annak hatásait mutatjuk be, hanem részletesen elemezzük Görögország (és Kréta) helyzetét is a 20. század első évtizedében, a

társadalmi és gazdasági nehézségek bemutatásával. Görögország számára az Oszmán Birodalomtól 1897-ben elszenvedett megalázó vereség nemcsak a nemzetegyesítés vágyalmával számolt le (legalábbis átmenetileg), hanem kiélezte a társadalmon belüli feszültségeket is, és szembefordította az értelmiséget a kormánnyal és a királyi udvarral. Athén számára a legfontosabb feladat ekkor az volt, hogy kitörjön a vereség okozta külpolitikai elszigeteltségből, amit a nagyhatalmakhoz való közeledéssel (görög–francia, görög–brit és görög–német tárgyalások), valamint a szomszédos (de éppen ezért „ellenséges”) államokkal kezdeményezett diplomáciai manőverekkel próbált megvalósítani – sikertelenül. Ebből az elszigeteltségből való kitörésre nyújtott jó lehetőséget a liberális ifjútörök mozgalom, melynek hatására az együttműködést szorgalmazó elméletek újra megjelentek a Balkán politikai gondolkodásában.

Ezeket a különböző (elsősorban görög–török és görög–albán) dualista elképzeléseket elemezzük részletesen az ötödik fejezetben, a háttérüket képező politikaelméleti koncepciókkal együtt.

A görög értelmiség soraiból kinövő „1897-es nemzedék” megpróbált választ adni a görög állam gyengeségének okaira, és megszüntetni a görögség kiszolgáltatottságát. Ennek a generációnak a legjelentősebb politikai gondolkodója Jon Dragumisz volt, aki eljutott az állam és a nemzet szétválasztásának a koncepciójához, és ezzel a jelen görög állam gyengeségétől különválasztotta a görögség jövőjét. Dragumisz szerint az állam 1897-es katonai vereségével elvesztette minden legitimitását mint a nemzet elsődleges képviselője, ezért a nemzet önmaga kell hogy irányítsa sorsát. A görögség egyesítését már a Nagy Eszmétől eltérően akarta megvalósítani, és megkülönböztetett ún. „belső görögöket”, akiket egy nagy görög államba kellene egyesíteni (Epirosz, Macedónia, Thrákia, Kréta és az égei-tengeri szigetek lakossága tartozik ide); és „külső görögöket”, Kis-Ázsia és Anatólia görögségét, akiknek viszont az Oszmán Birodalom területén maradvakellene a lehető legszorosabban együttműködniük, megőrizve görög identitásukat. Az ifjútörök forradalmat követően jutott el a Keleti Föderáció megfogalmazásához, mely egyben megvalósítaná a görögség egyesítését is egy nagy keleti államban. Ennek előkészítését barátja, Szuliotisz-Nikolaidisz vállalta magára, aki 1908-ban megalakította a Konstantinápolyi Szervezetet azzal a céllal, hogy az oszmán területeken élő nemzetiségek összefogásával reformálják meg (és konzerválják) a birodalmat, az állampolgári egyenlőség alkotmányos rendjére támaszkodva. A török nacionalizmus fokozatos megerősödése azonban 1910-től kezdődően megint szembefordította egymással Athént és a Portát, ez pedig nem a Keleti Föderáció megvalósulásnak kedvezett, ahogy a nacionalizmusok megerősödése és egyre hevesebb

megjelenése, valamint a vegyes lakosságú területek tisztázatlan státusa sem. Az előbb említett okok, és az oszmán központi hatalom gyengülése együttesen vezettek a balkáni nemzetállamok közeledéséhez, és szövetségi rendszerük kiépítéséhez.

Az utolsó fejezetben ennek a politikának a gyakorlati lépéseit tekintjük át, melyek az Oszmán Birodalom európai területeinek szinte teljes felosztását eredményezték, és Görögországot nemcsak az első világháborúba való belépés felé orientálták, hanem hozzájárultak (az azt követő görög–török háborúban való részvétellel) az expanzív külpolitika teljes kudarcához is. A Venizelosz által 1910-től képviselt görög külpolitika már nem az Oszmán Birodalommal való megegyezésre törekedett, hanem a Nagy Eszme megvalósítására, még pedig a korábban ellenségnek tekintett többi balkáni nemzetállammal együttműködve. A Balkán-szövetség megalakítása 1912-ben a görög politikai gondolkodás egy korszakának a lezárulását is jelentette az Oszmán Birodalom föderalisztikus átszervezését célul kitűző elképzelések vereségével.

III. Az értekezés új tudományos eredményei

Dolgozatunk több újdonságot is tartalmaz. Egyrészt összefoglaló jellegű munkaként Görögország (és a balkáni nemzetek közötti kapcsolatrendszer) történetéhez szolgálhat új eredményekkel. Ilyen kapcsolattörténeti újdonság a görög–török politikai viszony elemzése, mely jelentősen árnyalhatja a két nemzet egymáshoz fűződő kapcsolatait, hiszen mindkét oldalról többször is megfogalmazódott a békés egymás mellett élés, és az együttműködés szükségességének óhaja. Másrészt, miután Magyarországon a görög nemzeti tudat fejlődése, alakulása, valamint a nemzetépítés folyamatának vizsgálata még nem eléggé feltárt és kutatott terület, úgy gondoljuk, hogy bemutatása kiegészítheti az eddigi eredményeket: elsősorban a Balkán-félsziget egészét vizsgáló monográfiákat és tanulmányokat, a nagyhatalmi politika szempontjából megjelenő érdekeket, és a Balkán-háborúk eseményeit elemző munkákat.

Ezen kívül dolgozatunk a magyar történetírásban eszmetörténeti szempontból is szolgálhat újdonsággal, például a föderációs elképzelések bemutatásával, vagy a nacionalizmus megjelenésének és Balkán-félszigeti elterjedésének elemzésével. A 19. század második felének közép-kelet-európai politikusai (köztük jelentős magyar államférfiak) is a kismemzeti összefogásban, és egy nagy államszövetség megalakításában látták a nemzeti törekvések egyik lehetséges (és sikeres) megoldását. Az ebben a korszakban született elképzelések nem korlátozódtak csak a Duna-menti vagy csak a balkáni területekre, hanem részben egymáshoz is kapcsolódtak, és képviselőik közvetlen hatással is voltak egymásra. Ezért a Balkán-

félszigeti „nemzeti koncepciók” megismerése kiegészítheti a korszak magyar gondolkodóinak elképzeléseit is.

IV. További kutatási lehetőségek

Az értekezésben feldolgozott téma számos további kutatási lehetőséget vet fel, melyek részleteiben is kiegészíthetik a munkát. Ilyen lehetőség a görög levéltárakban (pl. a Thesszaloniki Macedón Harc Múzeumának levél- és irattárában, a Görög Külügyminisztérium Levéltárában, az Athéni Gennadiosz Levéltár Venizelosz- és Dragumisz-archivumaiban, stb.) végezhető kutatómunka, mely munkát még a görög történészek sem fejezték be, így ezen a területen is új eredményekre lehet számítani. Ugyanakkor a kutatást időben is ki lehet terjeszteni: az 1830 és 1897, vagy az 1912 és 1923 közötti időszak újabb értekezések témájául is szolgálhatnak, és a görög nemzetfejlődés, vagy az athéni külpolitika részletes ismertetése hasznos kiegészítése lehet munkánknak. Ez nem csak a görög identitás fejlődésének jobb megismeréséhez járulhat hozzá, de a görög nacionalizmus többszöri megerősödésének az okait is feltárhatja. Végül a kutatás kibővíthető a Balkán-félsziget más nemzeteinek történetére is, és akár a bolgár-, a szerb-, az albán-, vagy a török nacionalizmus és nemzeti mozgalom fejlődéstörténetének a megrajzolásával közelebb kerülhetünk a 20. század végén a térségben újult erővel megjelenő nacionalista indíttatású mozgalmak megértéséhez is.

A szerző témakörhöz kapcsolódó publikációi

- *The Possibility for a Greek–Turkish Co-operation before the Balkan Wars.* In: Mediterrán Tanulmányok XIII., 2004.
- *Federalist Ideas in the 19th Century’s Greece: Faces of Cooperation Between Nationalities in South-Eastern Europe.* In: Mediterrán Tanulmányok XIV., Szeged, 2005.
- *Arab–török dualista elképzelések az első világháború előtt.* In: Tavaszi Szél 2005, Konferencia Kiadvány, Debrecen.
- *A Macedón Harc és a görög külpolitika 1903–1908.* In: Acta Historica CXX, Szeged, 2005.
- *Lakosságcsere Görögország és Törökország között 1914-ben.* In: Világtörténet, 2002. tavasz–nyár.
- *A görög külpolitika „kontinuitása” a macedón kérdésben.* In: A kultúráközvetítés elmélete és gyakorlata. Konferencia Kiadvány, Szeged, 2006. (közlésre elfogadott tanulmány)
- *Görög nemzeti identitás és nacionalizmus a nemzetépítés időszakában (1830–1912).* In: Állam és nemzet a 19–20. században. Konferencia Kiadvány, Debrecen, 2006. (közlésre elfogadott tanulmány)